

LITERARY STYLE AND LANGUAGE AT THE BEGINNING OF THE 7TH CENTURY

Andreea Gabriela Ivașcu (Andrei)

PhD Student, University of Pitești

Abstract: Style and literary language in the early 17th century. The beginning of the 17th century implies a hesitating occurrence of the functional styles, when, alongside religious texts (dogmatic and reading texts), there appeared laic texts which were much more diversified from a thematical point of view. The dialogue of styles generated a process of increasingly powerful modernization of the literary Romanian language.

Keywords: style, literary norm, translation, folkloric, artistic variant.

Din cauza luptelor pentru independență (era perioada lui Mihai Viteazul), în Țările Române, la sfârșitul secolului al XVI-lea și începutul celui următor, activitatea tipografică, ajunsă la apogeu în perioada lui Coresi, decade, conform expresiei *inter arma silent musae*. Activitatea copiștilor încă nu putea suplini productivitatea tiparului, cu atât mai mult cu cât exista mentalitatea că textele laice trebuiau să circule în manuscrise: „Cea mai evidentă, dar nu și cea mai gravă (mentalitate) constă în faptul că tot ce nu este carte sfântă sau pravilă, trebuie să circule în manuscris, situație care durează, practic vorbind, până în secolul al XVIII-lea” (Coteanu, 1981, p. 88).

Se poate vorbi în acest context de o deplasare a interesului de lectură, printr-o proliferare a culegerilor-miscelaneu de tip codex. Astfel, în 1620, în *Codex Neagoeanus*, popa Ion Vlahul (Ioan Românul) reintroduce în circuitul manuscris cărțile populare *Alexandria*, *Floarea darurilor* și *Rujdenița*; Popa Grigore din Măhaci realizează *Codex Sturdzanus*, copiind numeroase texte apocrife, pe care Hasdeu, editându-le în *Cuvente den Bătrâni, II*, le organizează tematic în *Texte mähăcene* și *Texte bogomilice*. Udriște Năstrurel traduce în 1649 romanul popular *Viața sfinților Varlaam și Ioasaf*, care va intra în circuit abia mai târziu (după 1670). Din necesități didactice de cunoaștere a limbii slavone, Mardarie Cozianul realizează, în 1649, *Lexiconul slavo-român*.

Tot în copii apar în această perioadă de început de secol, *Cartea de cântece calvine*, *Codicele Teodorescu*, *Codicele Marțian*, *Manuscrisul de la Ieud*.

Se începe acum literatura cronografelor, Mihail Moxa traducând și adaptând, la 1620, *Cronica universală* a lui Constantin Manasses. Cronica lui Mihai Viteazul și cea a lui Matei Basarab, consemnate în epocă, nu s-au păstrat, iar *Letopisețul* lui Grigore Ureche, scris în jurul anului 1640, s-a păstrat în copiile mai târzii ale interpolatorilor. Totuși, ele trebuie consemnate în evoluția firească a istoriografiei.

Importanța acestor acumulări diverse a fost semnalată de specialiști: „În general, provinciile de dincoace de Carpați și, în special Țara Românească, introduc un număr relativ mare de texte, ceea ce nu va rămâne fără urmări asupra difuzării în afară a normelor locale” (Gheție, 1975, p. 321).

2. Centrele tipografice reapar în Țările Române, în timpul domniilor lui Vasile Lupu și Matei Basarab, cu sprijinul nemijlocit al mitropolitului Kievului Petru Movilă, în contextul în care ortodoxismul slav voia să scoată mitropoliile românești de sub protectoratul elen.

De la Kiev, este adusă la Câmpulung, în Țara Românească, în 1635, o tiparniță modernă, însoțită de meșteri tipografi, care editează *Molitvenicul slavonesc*. O a doua tipografie va funcționa la Govora, de unde este mutată succesiv la Târgoviște și apoi la Mănăstirea Dealu, din apropiere. În condițiile revigorării slavonismului, tipăriturile românești se impun mai greu: „Din cele 23 de cărți tipărite în Țara Românească, în vremea domniei lui Matei Basarab, 12 sunt slavonești, 9 românești (...), iar 2 slavo-române. Introducerea cărții românești în cultura feudală întâmpină încă rezerve din partea susținătorilor tradiției slavone” (ILR, I, 1970, p. 316).

În Moldova, în urma declinului centrelor de cultură din Bucovina, activitatea tipografică renaște la Iași (Trei Ierarhi), prima tipăritură cunoscută fiind *Cazania* lui Varlaam, din 1643. Ponderea, însă, prin grija lui Varlaam, care va transmite ulterior și lui Dosoftei dorința introducerii limbii române în cultul ortodox, este în favoarea tipăriturilor românești: 5 tipărituri sunt în limba română și una în slavonă.

În Transilvania, calvinismul milita în spiritul Reformei pentru limbile vernaculare, de aceea principele calvin Gheorghe Rakoczi înființează o tipografie la Bălgrad (Alba Iulia), unde sunt tipărite în limba română 3 catehisme calvinești, începând cu 1640. Dar de orientarea lingvistică profită și celelalte provincii (Varlaam tipărește în 1641, *Evanghelia cu învățătură* a lui Coresi, iar din Muntenia se începe de către Ieromonahul Silvestru traducerea *Noului Testament*, ce va fi tipărit ulterior, în 1648).

La o privire de ansamblu, se observă că activitatea culturală din prima jumătate a secolului al XVII-lea, spre deosebire de perioadele anterioare, se extinde în toate provinciile românești, chiar dacă cu intensități diferite. Amploarea mai mare a activităților în Țara Românească a cunoscut confirmarea și în dezvoltarea ulterioară (au apărut centre-școală la București, Buzău, Târgoviște și Rm. Vâlcea, dominate de personalități remarcabile: Mitrofan, trimis de Dosoftei și supranumit Coresi al moldovenilor, frații Radu și Șerban Greceanu, Antim Ivireanul, Damaschin, Filaret...). Transilvania cerea tipografi din Țara Românească, iar în Moldova, după plecarea lui Dosoftei în Polonia, activitatea tipografică a declinat definitiv.

Dar interesul pentru cultură și existența multor centre tipografice a determinat o circulație accelerată a cărților, cu două consecințe mai importante pentru dezvoltarea limbii și culturii române. Astfel, diversificarea cu necesitate a textelor a dus la apariția, destul de firavă la început, a stilurilor funcționale. În al doilea rând, trebuie consemnat decalajul apărut în urma declinului centrelor tipografice din zona dialectală nordică. În Țara Românească, activau încă de acum mai multe centre-școală decât în celelalte două țări, în care interesul pentru carte rămăsese totuși crescut. În acest context, înspre ele se produce un transfer considerabil de carte. Ulterior, sub mentoratul lui Antim Ivireanul (*Biblia de la București* apăruse mai înainte, la 1688), se traduc principalele cărți de cult (*Liturghierul*, *Molitvenicul*, *Evangheliarul*, *Octoihul*), apoi, implicați fiind Mitrofan, la Buzău, și Damaschin cu Chesarie, la Rm. Vâlcea), se definitivează tipărirea *Mineelor*, cu textul complet (și al cântărilor) în limba română. Se produce astfel, pe întreg teritoriul românesc, o unificare culturală și o unificare a limbii textelor bisericești. Limba textelor de cult respecta normele dialectale muntenești, care se impun, cu destule concesii, ca normă supradialectală, unitară. Procesul s-a definitivat cu oficializarea limbii române ca limbă de cult în bisericile românești, la mijlocul secolului al XVIII-lea, dar direcția fundamentală începuse în prima jumătate a secolului anterior.

În paralel cu tendința și efortul de unificare a normelor limbii literare, traducerea în mai multe variante, tipărirea în mai multe ediții și transcrierea în mai multe copii manuscrise au constituit tot atâtea prilejuri de intervenție în texte (chiar în cele religioase) în scopul perfecționării limbii. Trebuie totuși semnalat că unele diferențe dialectale nu erau în măsură să constituie bariere de comunicare, așa încât, chiar mai târziu, în *Biblia de la București*, multe fonetisme din zona nordică, mai ales în *Vechiul Testament*, au fost tolerate. Treptat, limba devine mai puțin greoaie, mai ales prin desprinderea de structurile limbilor-sursă, cu un mesaj din ce în ce mai coerent.

S-a remarcat că „această perfecționare a scrisului literar este, în primul rând, o consecință a intensității crescute a actului de cultură, constând în traducerea, revizuirea și copierea textelor” (Chivu, 2000, p. 32).

În cazul textelor religioase, se începea cu corectarea greșelilor de traducere. Astfel, prima variantă a *Noului Testament* de la Bălgrad, tradusă de Ieromonahul Silvestru este corectată sever de echipa lui Simion Ștefan: „iară noi, socotind și luând aminte, găsit-am multă lipsă și greșiale în scriptura lui, pentru neînțeleșul limbiei și cărții grecești. Pentru-aceia noi am început dintâiu a-l posledei și unde n-au fost bine am isprăvit și am împlut și am tocmit din cât am putut” (NTB, 1988, p. 115). În mod similar a procedat mai târziu și Dosoftei cu traducerea *Vechiului Testament*, efectuată de Nicolae Milescu Spătarul.

3. Stilurile funcționale. Literatura religioasă a funcționat, în perioada extinderii textelor laice, ca o matrice pentru dezvoltarea stilurilor funcționale. Psaltirea și cazaniile erau cărți de lectură, apropiate de stilul beletristic; pravilele dreptului canonic au precedat pe cele ale dreptului laic (stilul juridico-administrativ); părți însemnate din *Vechiul Testament* au fost inserate în cronografe (istoriografia aparține stilului științific). La acestea s-au adăugat cărțile populare, pentru stilul beletristic, actele alcătuite de diecii de cancelarie, pentru stilul juridico-administrativ, dicționarele slavo-române, necesare învățării limbii slavone, pentru stilul tehnico-științific.

3.1. Stilul teologico-filozofic/dogmatic rămâne cel mai bine exprimat în epocă și mult timp în continuare (până în secolul al XIX-lea), reprezentat de personalitățile marcante ale epocii: Varlaam în Moldova, Udriște Năsturel în Țara Românească și Simeon Ștefan în Transilvania. La aceștia (traducători ei înșiși) s-au adăugat teologi și traducători profesioniști: Mihail Moxa, Ieromonahul Silvestru și echipa traducătorilor de la Bălgrad. Dar cel mai important traducător în limba română a fost, fără îndoială, Daniil Andrean Panoneanu, profesor de slavonă la școala târgovișteană. El a tradus textul *Vechiului Testament* (Ms. 4389) și *Îndereptarea legii* (Târgoviște, 1652). Dar, cunoscându-se cu exactitate faptul că textul pravilei lui Matei Basarab îi aparține în totalitate, prin compararea textelor s-a ajuns să i se atribuie și traducerea *Învățăturilor lui Neagoe Basarab către fiul său Theodosie*, una dintre cele mai importante cărți a spiritualității medievale românești.

Stilul textelor teologice caracterizează textul *Sfintei Scripturi* (*Vechiul și Noul Testament*), principalele cărți de cult (*Liturghierul, Octoihul, Evangheliarul, Molitvenicul*). Cărțile religioase de lectură (*Cazaniile, Psaltirea, Faptele apostolilor*) se află la interferența cu stilul beletristic. În istoriile literaturii Varlaam este considerat deseori ca fiind primul nostru prozator, iar Dosoftei – primul nostru poet.

Traducerea *Vechiului Testament*, după traducerea parțială a *Paliei de la Orăștie* (1582) nu era, se pare, o prioritate, așa încât abia în a doua jumătate a secolului (1661-1664) o realizează Nicolae Milescu Spătarul după un original grecesc. Între anii 1665-1680, în Muntenia, Daniil Andrean

Panoneanu se folosește de versiunile slavonă și latină, dar și de cea românească a Spătarului Milescu.

Dar reprezentativă pentru această perioadă este traducerea și tipărirea de către Simeon Ștefan, mitropolitul Ardealului, în 1648, a *Noului Testament*, la Bălgrad. Faptul că la această traducere a participat într-o primă fază Ieromonahul Silvestru și că a fost refăcută ulterior și completată de o echipă de traducători dovedește un anume control nu numai sub aspect dogmatic, ci și în privința calității limbii și a rezolvării principalelor probleme de traducere. În observația nr. 3 din *Predoslovie către cetitori* se consemnează necesitatea introducerii neologismelor, iar în observația nr. 4, constatându-se deosebirile dialectale („luați aminte că rumânii nu grăescu în toate țările într-un chip” – NTB, 1988, p. 116) se motivează preocuparea utilizării, în limita posibilităților, a unei norme supradialectale: „Bine știm că cuvintele trebuie să fie ca banii, că banii aceia sânt buni, carii îmblă în toate țările, așa și cuvintele, acelea sânt bune carele le înțeleg toți; noi, drept aceea ne-am silit den cât am putut să izvodim așa cum să înțeleagă toți” (Ibidem).

Dar cărți de doctrină religioasă apar și de sub pana unor copişti renumiți, fie din perioada de declin al tipografiilor, fie în paralel cu ele. Astfel, Popa Grigore din Măhaci, cel care copiase *Codex Sturdzanus*, copiase, în 1607 *Catehismul* coresian. Tot după o tipăritură coresiană este copiat și *Molitivnicul* (1641) de către diacul Ioan din Pociovaliște – Bihor.

Catehismul calvinesc, din 1642, este găsit de Varlaam în biblioteca lui Udriște Năsturel din Târgoviște și, ca reacție la ereziile acestuia, este alcătuit *Răspuns împotriva Catihismului calvinesc*, apărut în 1645 la Mănăstirea Dealu. Dacă în *Cazania* din 1643 Varlaam se remarcă drept un veritabil prozator, ca limbă și stil, în *Răspuns...* își manifestă stilul polemic, argumentativ. Argumentările lui dogmatice au consistența unor demonstrații științifice.

3.2. Stilul beletristic este reprezentat de trei tipuri de lucrări: cărțile religioase de lectură (în principal cazaniile și Psaltirea); literatura apocrifă ce cunoaște în această perioadă o expansiune fără precedent și cărțile populare în diversitatea lor.

În 1642 apare *Cazania* de la Govora, tradusă de Ieromonahul Silvestru; în 1643 apare la Iași *Cazania* lui Varlaam, care a circulat foarte mult și a fost folosită drept model în traduceri ulterioare, fiind inclusă în varianta lărgită a *Cazaniei de la Dealu* (1644).

La trei ani după *Noul Testament de la Bălgrad*, apare, tot la Bălgrad, *Psaltirea*, care continuă experiența traducătorilor anteriori, dar adevăratul monument de limbă și literatură română va fi ulterior, în 1673, *Psaltirea pre versuri tocmită* a lui Dosoftei.

Tipărind *Cazania (Carte românească de învățătură)* în tipografia de la Trei Ierarhi, Varlaam se dovedește nu numai un excelent traducător, dar și un artist, înzestrat cu deosebit talent și cu un foarte dezvoltat simț al limbii. S-a arătat că „Dintre operele publicate ale lui Varlaam, pentru istoria literaturii prezintă interes *Cazania*, care conține primele pagini de proză artistică în limba română și câteva expuneri versificate. Lucrarea interesează și istoria limbii române literare” (ILR, I, 1970, p. 339), deoarece „prezintă cea mai îngrijită formă de exprimare a limbii române din prima jumătate a secolului al XVII-lea” (Ibidem, p. 341).

Neglijată sub aspectul limbii a fost și traducerea lucrării monumentale *Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Theodosie*, realizată de Daniil Andrean Panoneanu, începând cu anul 1632. Scrise cu un secol înainte de Neagoe Basarab, *Învățăturile...* constituie, prin mesajul și amploarea lor, cea mai importantă lucrare în limba slavonă din întreaga literatură a secolului al XVI-lea. Pentru secolul al XVII-lea ea interesează ca document de limbă română, ca toate celelalte traduceri din epocă, atât sub aspectul limbii literare, cât și din perspectiva valorilor artistice pe care le exprimă prin structurile sale epice.

Multă vreme traducătorul acestei opere a rămas neidentificat, până când N.I. Ursu, comparând textul *Învățăturilor...* cu Ms. 4389 al *Vechiului Testament* și cu cel din *Îndereptarea legii*, a stabilit că Daniil Andrean Panoneanu a fost traducătorul acestora (cf. Ursu, 2003, p. 68).

Importanța operei în sine în configurația genului parenetic european a fost subliniată de specialiștii care au arătat că „Această modalitate de educare (...) este unică în literatura parenetică a Bizanțului și a lumii răsăritene și subliniază puternic autoritatea autorului român în ansamblul literaturii de acest gen” (Mihăilă, 1996, p. LXXVII). Sub aspectul mesajului, s-a arătat că: „Valorile umaniste ale lui Neagoe Basarab, definitorii pentru înfățișarea lăuntrică a poporului român, prin care cultura românească ia parte de netăgăduit la ansamblul renescentist al Europei (Mazilu, în *DGLR*, 2005, p. 155).

Traducerile lui Daniil Andrean Panoneanu au avut un impact major în epocă: „Toate traducerile lui Daniil, atât cele tipărite, cât și cele rămase în manuscris, au fost mult citite în vremea lui, și mai târziu” (Ursu, 2003, p. 129), aducând „contribuția sa de prim ordin la dezvoltarea limbii române literare și a culturii românești la mijlocul secolului al XVII-lea” (Ibidem, p. 128).

Literatura apocrifă, foarte răspândită în epocă, avea o sferă mai mare în care se cuprindeau și multe cărți populare. Este reprezentată de câteva codice miscelane, dintre care mai importante sunt: *Codicele Sturdzan*, copiat de popa Grigore din Măhaci, la 1619; *Codicele Neagoean*, copiat de popa Ioan Românul din Sâmpetru- Brașov...

Literatura apocrifă este însă foarte numeroasă (cf. Cartoian, I, 1974, p. 22-23), cu referiri la legende din *Vechiul și Noul Testament* (cf. și Mareș, 2006, p. 223-251), cuprinse în diferite alte codice: *Codicele Marțian*, *Codicele Drăganu*, *Codicele Teodorescu*, *Manuscrisul de la Ieud...*

Codicele Sturdzan conține texte apocrife precum: *Scriptura din ceriu, a Domnului nostru Isus Hristos*; *Cuvântul sfântului Pavel apostol de ieșirea sufletelor*; *Cuvântul de îmblare pre la munci*; *Cugetări în ora morții*, *Rugăciunea de scoatere a dracului* etc.

Fiind un miscelaneu de 21 de texte copiate în zona Hunedoarei, trăsăturile lingvistice ale acestora, în fonetică și lexic aparțin ariei dialectale nordice (cf. Chivu, 1993, p. 159). Totuși, diversitatea textelor, vechime diferită a traducerilor din original, conduc la o mare diversitate. Faptul că cel care le-a copiat le-a lăsat în această formă, fără o muncă mai intensă de unificare, arată că pentru cititori ele nu constituiau o problemă.

Codicele Neagoean, copiat un an mai târziu „cuprinde cele mai vechi versiuni ale unor cărți populare românești” (*Alexandria, Floarea darurilor și Rujdenița*) (Gheție, 1973, p. 2).

Importanța cărților populare constă în primul rând în didacticismul lor, convergent învățăturilor creștine și mai ales în circulația lor foarte mare: „Cărțile populare au circulat în toate regiunile locuite de români, mai ales în manuscris” (Rosetti, ș.a, 1974, p. 221).

Sub aspect lingvistic, ele nu redau întotdeauna fenomene ale epocii în care au fost copiate, au puține preocupări de unificare a limbii, în ciuda circulației frecvente. Totuși, s-a considerat că „prin numeroasele copii și reeditări, deci prin circulația mare de care s-au bucurat, au îndeplinit un rol important în dezvoltarea limbii române literare” (Ibidem, p. 223).

La aceste cărți trebuie adăugat și romanul isihast de mare valoare educativ-teologică, *Viața Sfinților Varlaam și Ioasaf*, finalizat ca traducere de Udriște Năsturel în 1649 și copiat în trei exemplare, două decenii mai târziu de gramaticul domnesc Fota (cf. Bârlea, 2016, p. 189).

3.3. Stilul tehnico-științific este incipient în prima jumătate a secolului al XVII-lea. Sunt trecute cu acest statut, considerat incert, indicațiile catehetice pentru însușirea conceptelor teologice și, de asemenea, literatura mistică a gromovnicilor (*Rujdenița*, în *Codex Neagoeanus*, la 1620) (cf. Chivu, 2000, p. 67).

Totuși în constituirea acestui stil trebuie trecute și lexicoanele slavo-române, *Cronograful* lui Mihail Moxa (1620) și, bineînțeles, *Letopisețul* lui Grigore Ureche, din jurul anului 1640, chiar dacă noi nu avem decât copiile târzii ale interpolatorilor.

Lexicografia slavo-română ia un mare avânt chiar de la începutul secolului al XVII-lea, din cauză că în perioada de resurrecție a slavonei, lexicoanele slavo-române erau instrumente indispensabile și pentru preoții care oficiau în slavonă, și pentru diecii care trebuiau să traducă actele și documentele scrise în această limbă. Necesitatea lexicoanelor era cerută și de slaba cunoaștere a limbii slavone: „La aceste fragmente pot fi adăugate în secolul al XVII-lea cel puțin opt glosare slavo-românești, dintre care măcar două țin de prima jumătate a secolului” (Seche, 1966, p. 7). Sunt amintite: *Vocabular sârbesc* (= vechi slav)- *românesc* (1630) și *Lexiconul slavo-românesc* al lui Mardarie Cozianul (1649). Acesta din urmă a fost considerat „prima operă lexicografică completă păstrată până astăzi” (Ibidem).

Așa um a arătat B. P. Hasdeu (CB, I, 1983, p. 259), toate acestea se trag din *Lexiconul slavo-rusesc și tâlcuirea numelor* (1627) al lui Pamvo Berânda, moldovean călugărit la Ierusalim și reîntors în lumea slavă, la Kiev. Aceste lexicoane, care au apărut pe tot parcursul secolului al XVII-lea, nu sunt trecute, de regulă, la stilul tehnico-științific, întrucât nu erau alcătuite după principiile științifice ale lexicologiei: „Lexicografia slavo-română (...) este rudimentară, lipsită de orice aparat științific, alcătuite din simple liste bilingve, în care termenului slavon i se adaugă corespondentul românesc” (Ibidem, p. 8).

Sigur, lexicografii de atunci se confruntau cu principiile simple ale ordinii alfabetice, al sinonimiei mai mult sau mai puțin perfecte, pe baza căreia se stabileau corespondențele sau se echivalau cuvintele cu sintagme etc.

Dar aceste lucrări trebuie marcate ca un prim impact cu problemele lexicografiei pe care practica le-a pus și de care, ulterior, a trebuit să țină seama.

Tot stilului tehnico-științific aparțin și lucrările de istorie. Este vorba, în primul rând de *Cronica universală* a lui Mihail Moxa din 1620, de la Govora. Prin claritatea și concizia limbii (trăsături esențiale ale stilului științific), traducerea lui Moxa a circulat în epocă, fiind identificate cel puțin 7 copii manuscrise (cf. Mihăescu, 2006, p. 50).

Începutul istoriografiei moldovenești trebuie, de asemenea, marcat, întrucât textul *Letopisețului* lui Grigore Ureche, scriere originală, fusese încheiat în jurul anului 1640. Interpolările ulterioare ale copiștilor devansează textul în timp, dar un text autentic „Ureche” a circulat în epocă, măcar în mâinile interpolatorilor.

3.4. Stilul juridico-administrativ este cel mai bine reprezentat în texte. Sunt două tipuri de texte. În primul rând, actele și documentele diecilor și logofeților, de cancelarie și particulare; în al doilea rând, textele normative ale dreptului canonic bisericesc (*Pravilele*) și cele ale dreptului civil și penal, laic, acesta din urmă ocupând locul dreptului cutumiar primitiv.

S-au păstrat foarte multe acte și documente, încă din secolul anterior (cf. DIR, 1979).

În perioada lui Matei Basarab, de exemplu, în volumul XXL (1635-1636) din *Documente, seria B, Țara Românească* (Editura Academiei, 1985) s-au publicat 206 acte de cancelarie și 202 particulare. Dintre toate acestea, 70% au fost scrise în limba română, 20% în slavonă, 1% în greacă, „atestând astfel biruința limbii române în sectorul juridico-administrativ” (cf. Țepelea, 1994, p. 169). Avantajul studierii acestor texte, în ciuda formulelor stereotipe la care trebuie să se supună, constă în faptul că „Spre deosebire de tipăriturile din epocă, textele juridico-administrative sunt originale” (Ibidem, p. 170).

Dreptul canonic este reprezentat de *Pravila de la Govora* (Mihail Moxa, 1640); la Iași, Vasile Lupu se îngrijește de tipărirea *Pravilei* (1646) traduse de Eustratie Logofătul, care, cu doi ani

mai înainte copiasse *Șapte taine*; la Târgoviște, Matei Basarab tipărește traducerea lui Daniil Andrean Panoneanu *Îndereptarea legii*, în 1652.

Ceea ce caracterizează stilul juridico administrativ, mai ales cel normativ, este fixarea unor termeni, investirea lor cu o anumită încărcătură semantică, asemănătoare unor clișee ce trebuiau respectate. De aici un anumit conservatorism și o anumită încetinire în evoluția lexicală.

4. Concluzii. Începutul secolului al XVII-lea nu cunoaște o orientare stabilă a normelor limbii literare, ci coexistența, nu numai în miscelanee, la același copist sau la același traducător, a unor trăsături dialectale de tip nordic și sudic. Aceasta probează că ele nu impietau mesajul, de unde și toleranța cititorilor. Reprezentative din acest punct de vedere sunt *Codex*-urile în care copistul/copiștii adunau texte din epoci și zone diferite, neputând de cele mai multe ori să uniformizeze trăsăturile lingvistice: „Pe fondul lipsei acute a principiilor (ferme) de selecție, la nivelul scrierii, se constată numeroase concurențe ale elementelor marcate diatopic, diacronic, diastratic, de unde impresia că în secolul al XVI-lea, dar și al XVII-lea s-ar produce multe fenomene fonetice stagnante parcă de sute de ani” (Gafton, 2012, p. 99).

Întrucât normele urmau să se edifice pe suportul graiurilor locale, tendințele divergente de normare, păreau în stare de mișcare browniană (cf. Ibidem). Totuși, aspectul scris, multiplicat prin retranscriere sau retipărire de un autor colectiv a fost factorul decisiv al unui control în timp. Aflate în sfera traductologiei, a confruntării cu textele-sursă, faptele de limbă cunosc la începutul secolului al XVII-lea o dublă diversificare. Deși majoritar, textul religios intră în concurență cu cel laic (actele și documentele administrative, istoriografia originală, textele de drept laic, cărțile populare, laice sau apocrife). A doua diferențiere, așa cum s-a văzut, este constituită de apariția și dezvoltarea inegală a stilurilor funcționale, din care lipsește, deocamdată, doar cel jurnalistic. Rolul important deținut de Țara Românească va continua și în secolul următor, culminând cu tipărirea integrală a *Sfintei Scripturi* (1688) și cu activitatea importantă a lui Antim Ivireanu în uniformizarea limbii textelor religioase și naționalizarea limbii române ca limbă de cult în bisericile românești.

BIBLIOGRAPHY

Bârlea, Gh. Bârlea, *Traduceri și traducători. Pagini din istoria culturii române*, Iași, Editura Universității „Al.I. Cuza”, 2016.

Cartoian, N. Cartoian, *Cărțile populare în literatura română, I, II*, București, Editura Enciclopedică Română, 1974.

Chivu, Gh., *Studiu filologic la Codex Sturdzanus*, București, Editura Academiei Române, 1993.

Chivu, Gh., *Limba română de la primele texte până la sfârșitul secolului al XVIII-lea*, București, Editura Univers Enciclopedic, 2000.

Coteanu, I. Coteanu, *Structura și evoluția limbii române (de la origini până la 1860)*, București, Editura Academiei, 1981.

DIR, Gh. Chivu ș.a. *Documente și însemnări românești din secolul al XVI-lea*, București, Editura Academiei, 1979.

Gafton, Al. Gafton, *De la traducere la norma literară*, Iași, Editura Universității „Al.I. Cuza”, 2012.

Gheție, I. Gheție, *Baza dialectală a românei literare*, București, Editura Academiei, 1975.

Gheție, I. Gheție, *Unde s-au tradus și unde s-au opiat textele din Codex Neagoeanus*, în LR, XXII, nr. 6, p. 545-561, 1973.

Hasdeu, B.P., *Cuvente den bătrâni, I*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1983.

- ILR, I. Al. Rosetti (redactor responsabil), *Istoria literaturii române, I*, București, Editura Academiei, 1970.
- Mareș, Al. Mareș, *Cărți populare din secolele al XVI-lea – al XVII-lea. Contribuții filologice*, București, Editura Academiei, 2006.
- Mazilu, D.H. Mazilu, *Udriște Năsturel în Dicționarul general al literaturii române, L/O*, București, Editura Univers Enciclopedic, 2005.
- Mihăescu, D. Mihăescu, *Cronografele românești*, București, Editura Academiei, 2006.
- Mihăilă, Gh. Mihăilă, *Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Theodosie. Versiunea originală*, București, Editura Roza Vânturilor, 1996.
- NTB, S. Ștefan, *Noul Testament de la Bălgrad*, Alba Iulia, Editura Episcopiei Ortodoxe Române, 1988.
- Rosetti, ș.a. Al Rosetti, B. Cazacu, L. Onu, *Istoria limbii române literare*, București, Editura Minerva, 1971.
- Seche, M. Seche, *Schiță de istorie a lexicografiei române, I*, București, Editura Științifică, 1966.
- Ursu, N. A. Ursu, *Contribuții la istoria culturii românești în secolul al XVII-lea. Studii filologice*, Iași, Editura Cronica, 2003.
- Țepelea, G. Țepelea, *Pentru o nouă istorie a literaturii și culturii române vechi*, București, Editura Tehnică, 1994.